

О. М. Рибак,

аспірант, Приватне акціонерне товариство

"Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна академія Управління персоналом", м. Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8724-9460>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.18.146

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

О. Rybak,

Postgraduate student, Private Joint-Stock Company "Higher Educational Institution"

Interregional Academy of Personnel Management", Kyiv, Ukraine

FEATURES AND PRINCIPLES OF THE FUNCTIONING OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE MILITARY STATE

Досліджено особливості та засади функціонування аграрного сектору України та його суб'єктів в умовах триваючої військової агресії, здійснено оцінку поточного стану вітчизняного аграрного сектору. Визначено загальні збитки, що було отримано галузями рослинництва та тваринництва України внаслідок російської агресії з моменту її настання, а також збитки, що було завдано вітчизняному аграрному сектору за різними напрямками галузей рослинництва та тваринництва з їх деталізацією задля формування більш повної картини стану речей. Окрім прямих збитків, визначено причини та фактори, що мали непря- мий вплив на сільськогосподарський сектор та оцінено наслідки такого непрямого впливу.

Здійснено детальний аналіз динаміки та стану українського експорту сільськогосподарських товарів, визначено його поточну структуру та зміни з часу початку військової агресії, а також окреслено основні напрямки експорту української агропромислової продукції. Визначено як змінилась географічна струк- тура вітчизняного експорту сільськогосподарської продукції, з виділенням найбільших регіонів та країн- імпортерів, найбільш популярних серед імпортерів продуктів вітчизняного сільськогосподарського ек- порту.

Проаналізовано яким чином буде змінюватись структура виробництва та експорту української агропро- мислової продукції. Встановлено, що сільськогосподарським виробникам необхідно буде змінювати струк- туру виробництва на користь високорентабельних сільськогосподарських культур, а також сільськогоспо- дарські виробники будуть відмовлятися від вирощування трудомістких культур (передусім, борщового на- бору, ранньої сезонної продукції), що негативно позначиться на забезпеченні ними населення країни.

Визначено основні проблеми вітчизняного аграрного сектору за станом на сьогодні, що спричинені військовими діями в Україні з виділенням таких як руйнування виробничих потужностей, інфраструктури, блокування шляхів експорту сільськогосподарської продукції, зменшення обсягу внутрішнього ринку та зниження купівельної спроможності більшості українців, дефіцит споживання українцями м'ясних і мо- лочних продуктів, недостатність ресурсів для сільськогосподарського виробництва як матеріальних, так і нематеріальних, тощо.

Встановлено напрями, за якими вітчизняні фермерські господарства потребують найбільшої підтрим- ки з виділенням таких як потреба у фінансовій допомозі від кредитних установ чи донорських програм; потреба консультаційної підтримки від експертів в таких питаннях, як: фінанси та інвестиції, постачання та збут, пошук партнерів, побудова відносин з владою; допомога у пошуку нових покупців та вихід на нові експортні ринки, тощо.

The peculiarities and principles of the functioning of the agricultural sector of Ukraine and its subjects in the conditions of ongoing military aggression were studied, and the current state of the domestic agricultural sector was assessed. The total losses received by the crop and livestock industries of Ukraine as a result of the Russian aggression since its onset, as well as the losses caused to the domestic agricultural sector in various directions of the crop and livestock industries, with their details in order to form a more complete picture of the state of affairs, have been determined. In addition to direct losses, the causes and factors that had an indirect impact on the agricultural sector were identified and the consequences of such an indirect impact were assessed.

A detailed analysis of the dynamics and state of the Ukrainian export of agricultural goods was carried out, its current structure and changes since the beginning of the military aggression were determined, and the main directions of the export of Ukrainian agricultural products were outlined. It is determined how the geographical structure of domestic export of agricultural products has changed, with the selection of the largest regions and importing countries, the most popular among importers of products of domestic agricultural export.

It has been analyzed how the structure of production and export of Ukrainian agricultural products will change. It has been established that agricultural producers will need to change the structure of production in favor of highly profitable crops, as well as agricultural producers will refuse to grow labor-intensive crops (primarily, borscht set, early seasonal products), which will negatively affect their supply to the country's population.

The main problems of the domestic agricultural sector as of today, which are caused by the military actions in Ukraine, are identified, with the selection of such things as the destruction of production facilities, infrastructure, the blocking of the export routes of agricultural products, the decrease in the volume of the domestic market and the decrease in the purchasing power of the majority of Ukrainians, the deficit in the consumption of meat by Ukrainians and dairy products, insufficient resources for agricultural production, both tangible and intangible, etc.

The areas in which domestic farms need the most support have been identified, highlighting such as the need for financial assistance from credit institutions or donor programs; the need for consulting support from experts in such matters as: finance and investment, supply and sales, finding partners, building relations with the authorities; assistance in finding new buyers and access to new export markets, etc.

Ключові слова: аграрний сектор, сільськогосподарська продукція, військова агресія, експорт, структура, галузь, рослинництво, тваринництво.

Key words: agricultural sector, agricultural products, military aggression, export, structure, industry, crop production, animal husbandry.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна є потужною аграрною державою, а її аграрний сектор є одним з найвагоміших учасників світової економічної системи, що складається сільського та рибного господарства, харчової промисловості, перероблення сільськогосподарської продукції, їх матеріального та фінансового забезпечення. Однак нормальному функціонуванню вітчизняного аграрного сектору перешкоджають триваючі вже кілька років підступні дії з боку росії. Першочергово окупація росією частини України мала місце у 2014 році, результатом чого стала окупація АР Крим, частини територій Луганської та Донецької областей, що суттєво вплинуло на вітчизняний аграрний ринок та вивело з його наявні можливості та ресурси, що зосереджені були на окупованих територіях, а також на прикордонних з ними територіях.

Військова ж агресія росії, що розпочалась 24 лютого 2022 року, завдала і продовжує завдавати значної шкоди вітчизняному аграрному сектору, але незважаючи на великі збитки та руйнування, що були спричинені війною, аграрна галузь продовжує залишатись однією з ключових галузей, що генерує ВВП країни. Окрім цього, якщо до війни сільське господарство було сектором № 1 за експортним виторгом з часткою у 41% від

загального експорту та давало роботу більш ніж 1 мільйону українців, то по результатах 2022 року частка сільського господарства в загальній структурі вітчизняного експорту зросла до 52%, що робить її ще більш важливою для економіки України під час воєнних дій. Все це вимагає від уряду та менеджменту аграрних підприємств запровадження нових механізмів та інструментарію для налагодження своєї діяльності в умовах військового стану, підтримання на необхідному рівні продовольчої безпеки України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню питань забезпечення продовольчої безпеки та стійкості агропродовольчих зв'язків в умовах макроекономічної нестабільності, турбулентності економічних процесів та криз присвячені праці В. Бурлачкова, О. Варченко, І. Ібатулліна, О. Драган, І. Дем'янчук, Г. Журавльової, Г. Калетника, Д. Крисанова, І. Поснової, О. Шуст, К. Ткаченко, С. Петрухи та інших. Широкий спектр питань щодо структурних змін аграрного сектору економіки України протягом останніх років дослідили в своїх працях такі науковці, як: В. Андрійчук, П. Гайдучий, В. Кифяк, М. Ковальчук, Ю. Лопатинсь-

кий, М. Маліка, М. Павлишенко, В. Рябоконь, П. Саблук, Н. Скачек, В. Юрчишин, тощо.

Проблеми функціонування та розвитку аграрного сектору економіки детально та всебічно досліджені у працях таких вітчизняних науковців — О. Беззубченка, С. Дусановського, Є. Білана, П. Гайдуцького, О. Гудзинського, М. Дем'яненка, А. Дібрової та інших.

З огляду на триваючу другий рік військову агресію росії проти України дане питання не втратило своєї актуальності і потребує подальших детальних та комплексних досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в здійсненні поглибленого комплексного аналізу особливостей та засад функціонування аграрного сектору України та його суб'єктів в умовах триваючої військової агресії, оцінці їх поточного стану.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загальна кількість суб'єктів господарювання вітчизняного агропромислового комплексу, які зазнали збитків внаслідок збройної агресії російської федерації, становить 2653 одиниці (площі ріллі зменшилися на 1,9 млн га, багаторічних насаджень — на 9 тис. га). Крім того, територія близько 1 млн га потребує обстеження на наявність вибухонебезпечних предметів [1].

Значних збитків зазнали рослинництво та тваринництво:

— втрата обсягів виробництва продукції рослинництва в натуральних величинах 2022 року, порівняно з попереднім роком, становить 35—40 %, що зумовлено скороченням посівних площ (через тимчасову окупацію територій України) і надто низькою врожайністю культур, порівняно з попереднім роком [2];

— через військові дії в вітчизняному тваринництві втрачено 15—20 % поголів'я великої рогатої худоби, свиней і птиці. Найбільше постраждали від військових дій сільськогосподарські господарства Чернігівської, Харківської, Сумської, Київської, Донецької, Луганської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької областей, де на початку 2022 року було сконцентровано за всіма категоріями господарств: поголів'я великої рогатої худоби — 25,3 %, корів — 25,8 %, свиней — 31,5 %, овець та кіз — 28,2 %, птиці — 24,9 %. Виробництво продукції тваринництва у зазначених областях становило: м'яса — 20 %, молока — 28,7 %, яєць — 44,8 % [3].

Збитки, завдані худобі, бджолам, рибальству та аквакультурі на початок другого кварталу 2023 року склали 277,6 млн дол. США Сільськогосподарські тварини гинуть як безпосередньо через військові дії, так і через те, що фермери не можуть отримати доступ до ферми чи забезпечити тварин кормами та ветеринарними послугами. Загалом через війну загинуло 2230 корів, свиней, кіз, овець, птиці та близько 87 тисяч бджолосімей, не враховуючи інших ушкоджень чи збитків. Збитки, завдані худобі та бджолам, оцінюються в 265,6 млн дол. США, тоді як рибальству та аквакультурі завдано збитків у розмірі 12,0 млн дол. США.

Втрати худоби через зниження виробництва на початок другого кварталу 2023 року склали 1,7 млрд. дол.

США. Втрати худоби оцінюються в 1,7 млрд. дол. США, що на 1,3 млрд. дол. США більше, ніж у листопаді 2022 року. Це пов'язано з тим, що в поточній оцінці використовуються регіональні коефіцієнти на відміну від середнього по країні в попередньому номері. Найбільші втрати від зменшення поголів'я — у виробництві молока та яєць. Вони становлять 254,2 млн дол. США і 159,7 млн дол. США відповідно. Збитки для іншої худоби і продукти тваринного походження через зменшення стада, включаючи свиней, велику рогату худобу, птицю, овець, кіз, бджолиний віск і мед, становлять 210,5 млн дол. США. Збитки через зниження продуктивності худоби становлять 1,1 млрд дол. США, причому найбільші втрати припадають на молоко, птицю та яйця. Надзвичайно велика кількість худоби, яка була вбита, викрадена чи будь-яким чином завдана шкоди, призвела до дефіциту деяких продуктів тваринного походження. Тільки яйця та молоко становлять 732,4 млн дол. США.

Збитки, завдані багаторічним насадженням на початок другого кварталу 2023 року склали 489,8 млн дол. США. Ця категорія пошкоджень відноситься до ягід і кісточкових і зерняткових плодів. Збитки від кісточкових фруктів становлять 232,1 млн дол. США, зерняткових — 206,7 млн дол. США, а ягід — 51,0 млн дол. США. Загальна сума збитків цим посівам становить 489,8 млн дол. США, що на 141 млн дол. США більше, ніж у листопаді 2022 року.

Викрадені та втрачені продукти та ресурси на початок другого кварталу 2023 року склали 2,0 млрд. дол. США. Сільськогосподарські ресурси завдають шкоди та крадуться, хоча точні цифри визначити важко. За непрямыми підрахунками та інформацією ЗМІ, за один рік війни було втрачено або вкрадено приблизно 124 тисячі тонн добрив, що в перекладі на збиток становить 67,4 млн дол. США. Крім того, сума втраченого та викраденого палива та засобів захисту рослин оцінюється в понад 21,2 млн дол. США та майже 6,7 млн дол. США відповідно. Близько 1,9 млрд. дол. США врожаю, особливо зерна та насіння соняшнику, були втрачені та вкрадені. Загалом грошова вартість викрадених і втрачених ресурсів і продуктів оцінюється в 2,0 млрд. дол. США [4].

Окрім прямих збитків, вторгнення росії в Україну мало непрямий вплив на сільськогосподарський сектор, спричинивши збитки приблизно на 31,5 млрд. дол. США після року війни. Ці збитки охоплюють недоотриманий дохід через меншу кількість вироблених товарів і додаткові витрати, які несуть виробники через війну, такі як втрата сільськогосподарських угідь через пошкодження ґрунту, зменшення виробництва однорічних і багаторічних сільськогосподарських культур, тваринництва, рибальства та аквакультури, а також зниження доходів виробників через порушення логістики, зниження цін на експортоорієнтовану продукцію та підвищення собівартості продукції.

Україна у 2022 році експортувала агропродовольчої продукції (групи 1-24 УКТЗЕД) на суму 23,4 млрд дол. США, на 16 % менше, ніж 2021 року (27,7 млрд дол. США у 2021-му). За п'ять місяців 2023 року Україна експортувала агропродовольчої продукції на суму 10,1 млрд дол. США, що на 18% менше, ніж за аналогічний період 2022 року. Водночас майже 90% експорту

агро— та харчової продукції припадає саме на продукцію агропромислового комплексу (групи 1-15 УКТЗЕД), зокрема зернові та олійні культури.

Під час війни зазнали змін напрямки експорту української агропродукції. У 2022 році регіон Азія вперше за понад 10 років втратив позицію основного імпортера української агропродукції та посів друге місце після Європи. Загалом до країн Азії у 2022 році було поставлено агропродукції на суму 6,8 млрд дол. США, що на 45,7% менше, ніж у 2021 році, частка експорту агропродукції в ЄС у загальному експорті агропродукції з України становила 32,5%. У 2022 році обсяги постачань продукції АПК до країн-членів ЄС становили 11,7 млрд дол. США, що на 77,6% більше, ніж у 2021 році, частка експорту агропродукції в ЄС становила 56%.

Обсяги постачань до країн Африки у 2022 році зменшилися на 55% — до 1,6 млрд дол. США, забезпечивши регіону частку 7,6% українського експорту продукції АПК. Постачання української агропродукції до країн СНД зменшилося проти 2021 року на 67% — до 0,4 млрд дол. США, забезпечивши регіону частку 0,6% в українському експорті агропромислової продукції [5].

В той же час, у 2022 році в умовах повномасштабної війни агропромислового комплексу України виявив неабияку стійкість. За повідомленням Мінагрополітики, у 2022 році було зібрано понад 67 млн т врожаю, що стало одним з п'яти кращих показників за 30 років. Станом на 12 січня 2023 року зернових та зернобобових культур зібрано на площі 10,9 млн га (94%), намолочено 50,965 млн т зерна, зокрема: пшениці обмолочено на 4,979 млн га (100%), намолочено — 20,2 млн т; кукурудзи на зерно обмолочено на 3,6 млн га (85%), намолочено — 23,5 млн т. Соняшника зібрано на площі 4,8 млн га (99%), намолочено 10,5 млн т насіння; сої — на площі 1,5 млн га (100%), намолочено 3,7 млн т; ріпаку — на площі 1,1 млн га (100%), намолочено 3,2 млн т насіння. Загалом за 2022 рік Україна експортувала понад 51 млн т продукції АПК та харчової промисловості на суму більше 22 млрд дол. США [6].

На 28 червня 2023 року вітчизняний експорт проти минулого сезону склав:

- пшениці — 16,8 млн тонн проти 18,7 млн тонн;
- ячменя — 2,7 млн тонн проти 5 млн тонн;
- ріпаку — 3,4 млн тонн проти 2,7 млн тонн;
- кукурудзи — 29 млн тонн проти 23 млн тонн;
- сої — 3,2 млн тонн проти 1,1 млн тонн.

За прогнозом НБУ, урожай зернових культур у 2023 році становитиме близько 46 млн т (приблизно на 15% менше, ніж у минулому році). Таке зменшення зумовлене здорожчанням собівартості вирощування сільськогосподарських культур, а також ускладненням збуту продукції. Сільськогосподарським виробникам доводиться змінювати структуру виробництва на користь високорентабельних сільськогосподарських культур (у 2023 році збільшуватимуться посівні площі під олійні культури: ріпак, сою, соняшник, а під пшеницю посівні площі будуть зменшуватимуться [7]), а також сільськогосподарські виробники будуть відмовлятися від вирощування трудомістких культур (передусім, борщового набору, ранньої сезонної продукції), що негативно позначиться на забезпеченні ними населення країни [1].

В той же час, основними проблемами вітчизняного аграрного сектору за станом на сьогодні, що спричинені військовими діями в Україні, є наступні:

1. Окупація українських територій: руйнування виробничих потужностей, інфраструктури, проблеми організації посівної компанії, відсутність кормів для тварин, зупинка роботи сільськогосподарських підприємств, велика кількість замінованих територій (понад 100 тис. га — Чернігівська, Луганська, Донецька, Харківська, Херсонська, Запорізька, Київська області). На сьогодні Україна вже втратила 25% орних земель. Під час весняної посівної 2022 року було засіяно 75% площ від показника 2021 року. За оцінкою Київської школи економіки "KSE Institute", після восьми місяців повномасштабної війни російської федерації проти України втрати аграрного сектору досягли 6,6 млрд. дол. США, або майже 23% вартості активів сільського господарства країни.

2. Проблеми з логістикою: блокування шляхів експорту сільськогосподарської продукції (зокрема, портів), руйнування транспортної інфраструктури, розрив/розсинхронізація логістичних ланцюгів всередині країни, так і назовні. До початку повномасштабної війни через морські порти України відправляла 90 — 95% аграрного експорту. Зокрема, вона могла щомісяця постачати 4 млн тонн зернових. Однак після блокади портів цей показник впав до 600—800 тис. тонн. Після початку повномасштабної агресії російської федерації проти України через дії російських кораблів було заборонено вихід суден з усіх морських портів України, а у травні 2022 року Міністерство інфраструктури закрило порти Бердянська, Маріуполя, Скадовська та Херсона, доки ці території не звільнять від російських окупантів. Працювали лише три невеликі порти в гирлі Дунаю: Ізмаїльський, Ренійський і Усть-Дунайський, на які в мирний час припадало до 10% експорту.

3. Зменшення обсягу внутрішнього ринку та зниження купівельної спроможності більшості українців. Дефіцит споживання українцями м'ясних і молочних продуктів, який спостерігався ще до війни, у воєнний час суттєво зріс.

4. Недостатність ресурсів для сільськогосподарського виробництва: дефіцит палива, брак кормів, дефіцит окремих видів добрив, нестача засобів захисту рослин, проблеми з матеріально-технічним забезпеченням, а також зростання цін на засоби виробництва аграрного сектору.

5. Проблеми з робочою силою: внутрішня та зовнішня міграція, мобілізація до лав збройних сил України, зростання рівня безробіття, психологічні проблеми кадрів: робота в постійному стресі та тривозі.

6. Крадіжки та знищення української сільськогосподарської техніки та продукції з боку російських загартників: зерна (більше 600 000 тонн), олій, овочів, фруктів та інші [8].

Фермерські господарства потребують підтримки за наступними напрямками:

— 80% фермерів потребують допомоги в різних її форматах, так у 78,3% є потреба у фінансовій допомозі від кредитних установ чи донорських програм. Більше половини (52,3%) фермерів, які потребують кредитних чи донорських коштів, відзначили, що необхідна сума для фінансування своєї діяльності коливається в межах від

500 тис. грн до 5 млн грн, а причинами залучення коштів є бажання розвитку та відновлення; на допомогу з оподаткуванням; на нову техніку та новітнє обладнання; на страхування та покриття ризиків; на вихід на нові ринки та дослідження; на навчання та розвиток; на виплату боргів та оплату праці; на закупівлю хімікатів; на логістику;

— консультаційної підтримки від експертів в таких питаннях, як: фінанси та інвестиції; постачання та збут; пошук партнерів; побудова відносин з владою. — 55% опитаних фермерів потребують консультування, шукають ідеї та партнерів для розвитку нових проєктів;

— 15% фермерів потребують промоції, допомоги у пошуку нових покупців та вихід на ринки ЄС [9].

ВИСНОВКИ

Сьогодні українська економіка стикнулася з небаченим за всю свою історію шоком і унаслідок триваючої повномасштабної війни, розв'язаної росією, економіка України зазнала значних втрат. Війна в Україні змінила глобальні моделі торгівлі, виробництва та споживання товарів таким чином, що дозволить утримувати ціни на історично високих рівнях до кінця 2024 року, посилюючи продовольчу безпеку та інфляцію. Військові дії на території України створили нові умови для функціонування економіки країни загалом, і аграрного сектору зокрема. Виклики, які постали перед аграрним сектором, кожним аграрним підприємством, вимагають нових підходів, швидкої адаптації до нових умов, трансформації діяльності та фокусування на основному завданні — виживанні.

Внаслідок цього, а також інших окреслених проблем, незважаючи на свій потенціал, можливості та потужність, вітчизняний аграрний ринок перебуває в ситуації, коли вимагає негайної та суттєвої підтримки як з боку держави, так і з боку міжнародного співтовариства та світових лідерів задля забезпечення ефективного та стабільного функціонування, відновлення після війни та усунення ризиків та проблем, що були спричинені і надалі спричиняються військовими діями росії на території нашої країни.

Література:

1. Русан В. Аграрний сектор економіки: підсумки 2022 та прогноз на 2023 рік. НІСС. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahrarynyy-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik> (дата звернення: 14.07.2023).

2. Наповнюють бюджет і годують. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/napovnyuyut-byudzhet-i-goduyut/> (дата звернення: 13.07.2023).

3. Збитки від загибелі тварин та пошкодження тваринницьких ферм становлять приблизно 2 млрд гривень. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/news/zbitki-vid-zagibeli-tvarin-ta-poshkodzhennya...> (дата звернення: 13.07.2023).

4. Agricultural War Damages, Losses, and Needs Review. Issue 3. April 24, 2023. Kyiv School of Economics Center for Food and Land Use Research. 23 p.

5. Терещук А. Топ-10 країн-імпортерів української аграрної продукції під час війни // Юридична газета. 2023. № 7—8. С. 765—766.

6. Україна цього року експортувала агропродукції на 21,1 мільярдів доларів. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-tsoho-roku-eksportovala-ahroprodukt...> (дата звернення: 14.07.2023).

7. У Нацбанку озвучили прогноз врожаю зернових у 2023 році. URL: <https://agropolit.com/news/24950-u-natsbanku-ozvuchili-prognoz-vroжайu-...> (дата звернення: 12.07.2023).

8. Негрей М.В., Трофімцева О.В. Аналіз функціонування аграрного сектору України в умовах війни // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна серія "Економічна", 2022, випуск 102. С. 49—56.

9. Вплив війни на стан аграрної галузі в Україні. Українська Рада Бізнесу в межах проєкту "Надання житлових рішень, підтримка мікробізнесу та відродження громад в Україні". Aktion Deutschland Hilft. 2023. 12 с.

References:

1. Rusan, V. (2023), "Agrarian sector of the economy: 2022 results and forecast for 2023", NISS, [Online], available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahrarynyy-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik> (Accessed 14 July 2023).

2. The official website of the Government Courier (2023), "They fill the budget and feed", available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/napovnyuyut-byudzhet-i-goduyut/> (Accessed 13 July 2023).

3. The official site of the Ministry of Agrarian Policy (2023), "Losses from the death of animals and damage to livestock farms amount to approximately 2 billion hryvnias", available at: <https://minagro.gov.ua/news/zbitki-vid-zagibeli-tvarin-ta-poshkodzhennya...> (Accessed 13 July 2023).

4. Kyiv School of Economics Center for Food and Land Use Research (2023), "Agricultural War Damages, Losses, and Needs Review", issue 3, April 24, 23 p.

5. Tereshchuk, A. (2023), "Top-10 importers of Ukrainian agricultural products during the war", Yurydychna hazeta, vol. 7—8, pp. 765—766.

6. The official site of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), "Ukraine exported agricultural products worth 21.1 billion dollars this year", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-tsoho-roku-eksportovala-ahroprodukt...> (Accessed 14 July 2023).

7. The official site of the National Bank of Ukraine (2023), "The National Bank announced the forecast of the grain harvest in 2023", available at: <https://agropolit.com/news/24950-u-natsbanku-ozvuchili-prognoz-vroжайu-...> (Accessed 12 July 2023).

8. Nehrey, M.V., Trofimtseva, O.V. (2022), "Analysis of the functioning of the agrarian sector of Ukraine in the conditions of war", Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Seriya Karazina "Ekonomichna", vol. 102, pp. 49—56.

9. Ukrainian Business Council as part of the project "Providing housing solutions, supporting micro-businesses and revitalizing communities in Ukraine" (2023), Vplyv viny na stan ahrarynoi haluzi v Ukraini [The impact of the war on the state of the agricultural industry in Ukraine], Aktion Deutschland Hilft, Bonn, Germany. *Стаття надійшла до редакції 29.08.2023 р.*